

Johannes Jørgensen og italiensk kultur

Af JØRGEN BREITENSTEIN

I. Franciskanismen.

Ved en skildring af Johannes Jørgensens forhold til italiensk kultur er det rimeligt at tage udgangspunkt i hans franciskanisme. Det er en af hensigterne med det følgende at vise, hvordan denne gennemtrængte hans synsmåde også på andre områder.

Den første gang, Johs. Jørgensen nævner at have interesseret sig for den hellige Frans, er under opholdet i Pistoia på den første Italiensrejse i 1894. Han skriver *Vælskland* 42: »Under Indflydelse af Breve fra Mogens Ballin begyndte jeg at interessere mig for Frans af Assisi, og min nyvundne pistojesiske Ven [redaktør Gino Riccomanni] var elskværdig nok til at købe og forære mig Guastis italienske Oversættelse af Chavin de Malans Bog om Helgenen«. Vi ser altså, at det fra begyndelsen er Ballin, der vækker Johs. Jørgensens interesse for Frans. Flere gange senere har han udtrykt sin taknemmelighed over for Mogens Ballin (*Vælskland* 58, forord til 3. udg. af Pilgrimsbogen fra 1936); på det sidste sted tales der om »den Vej, som var hans – Vejen over Assisi til Rom«. Vejen over Assisi til Rom vil sige vejen gennem franciskanismen ind i katolicismen, og ad denne vej var det, Ballin førte Johannes Jørgensen. Det var kun naturligt, at Rejsebogen (1895) blev tilegnet Mogens Ballin.

Eksemplaret af Chavin de Malans bog er bevaret i Johs. Jørgensens bogsamling på Svendborg bibliotek; han har i bogen noteret erhvervelsesdatoen: 21 luglio 1894. Den udkom 1841 og må karakteriseres som en traditionel biografi. Forfatteren forholder sig ukritisk til overleveringen. Han erklærer (p. 13) med styrke at tro på rub og stub af den hellige Frans' historie og mener, at en historisk undersøgelse bør være »del tutto sommerso all' autorità della Chiesa«. ¹ Iøvrigt er det et meget fylldigt værk, og der er i meget stor udstrækning optaget uddrag af kilderne. Tonen er meget from, og forfatteren indskyder mange steder sine egne religiøse betragtninger. – Streger og bemærkninger fra digterens hånd viser på morsom måde hans første reaktion over for det franciskanske og er derved et nyttigt supplement til Mit Livs Legende. Således hedder det p. 127 med et citat af Frans: »Il demonio e sua compagna vivano in tristezza; noi dobbiamo sempre mai rallegrarci

nel Signore«.² Disse ord har Johs. Jørgensen understreget og givet sin tilslutning med et si! Man husker, hvordan han har hævdet, at han i sin ungdom ikke blot var ulykkelig, men inderst inde også helst ville være det. – Et kapitel om den hellige Frans' kærlighed til naturen (p. 236–66) har åbenbart i særlig grad interesseret digteren. Her var et berøringspunkt mellem ham og den tro, han var ved at kæmpe sig frem til. Side 239 kunne han læse disse ord: »Rallegrasi il santo in tutte l'opere del Signore; di esse si fa scala a lui che diede vita, moto ed esistenza alle cose«.³ Hertil har Johs. Jørgensen føjet denne note: »Hvorimod Naturforskere *sjældent* føler Naturens Skønhed og *oftest* er Fjender af Poesien (R. S. Bergh).« – På samme side: »I Pagani non compresero, non amano la natura« – disse ord er understreget. Længere henne (p. 266) hedder det: »Soltanto i cristiani possono sentire le divine armonie della natura«,⁴ hvortil Johs. Jørgensen bemærker: »Tænk paa Nansens, E. B.'s og andres Naturforagt.« E. B. er vel Edvard Brandes snarere end broderen Ernst. Citaterne opfatter, som man ser, naturfølelsen som noget særligt kristent, og den danske digter slutter sig ud fra egne erfaringer til denne opfattelse.

Om det første ophold i 1894 i Assisi, S. Francescos egen by, må man sige, at det specielt franciskanske træder betydeligt klarere frem i Rejsebogen (1895) end i Vælskland (1917). I selvbiografien kunne der ikke godt optages uddrag af Fioretti eller andre fortællinger af Frans' liv. I Rejsebogen med dens legendestil var det derimod naturligt at optage nogle af de franciskanske tekster, der utvivlsomt havde haft betydning for Johs. Jørgensen. I det følgende forsøger vi ikke at adskille det specielt franciskanske, der er grundtonen i Assisi og omegn, fra det mere alment religiøse.

En vigtig forskel på de to fremstillinger er denne: i Vælskland skelnes der under opholdet i Assisi og La Rocca mellem tre faser i digterens forhold til katolicismen: først en jævn stigning i hans katolske tilbøjeligheder fra ankomsten den 29. juli til den 13. sept. På denne dag finder den ulyksalige udflugt med professor Pennacchi til Montefalco sted; under denne bliver Johannes Jørgensen stillet over for et mirakel, han ikke kan godkende;⁵ hans tvivl blusser op, og der indtræder en forværring i hans forhold til katolicismen, som varer til ca. 5. okt.; en ny bedring omfatter resten af hans tid i La Rocca. I Rejsebogen skelnes der kun mellem to perioder, som svarer til de to første i Vælskland. Den nye forbedring i forholdet til katolicismen er her kun antydnet ved

en bemærkning III 130: »Og engang imellem kom det over ham paany, at Troen var den eneste Frelse.«

Vi omtaler først samspillet mellem natur og religion. Rejsebogen III 78–79 ser vi meget tydeligt, hvordan dette fungerede. Johs. Jørgensen og Ballin går på en vej uden for Assisi; solen er ved at gå ned bag de fjerne Appenniner; naturoplevelsen vækker den religiøse følelse, og de kommer til at tænke på den hellige Frans' solsang, hvor han takker Gud for naturens skønhed. – Noget lignende i en situation, der er omtalt Rejsebogen III 93 f. og Vælskland 98 f., hvor det religiøse element er tydeligst. Det er om aftenen den 2. august, Portiuncula – afladsdagen. De to venner vandrer sammen fra Santa Maria degli Angeli op til Assisi. Det er atter solnedgang – en underlig fred sænker sig over ham, når han ser op mod »Helgenens Kirke og Kloster, *il Sagro Convento* . . . Helgenens By, rosenrød og violet af Solnedgangsllys . . . Helgenens Bjærg, Monte Subasio«. Glæden ved synet af byen og bevidstheden om dens religiøse betydning, antydet i ordet »Helgenen«, slår sammen og forstærker hinanden. – I digtet Vælskland II, Digte 1898, VII 144, er det ligeledes solnedgangen, der kalder det religiøse frem.

Vi ser, at det i alle disse tilfælde er solnedgangen, der har virket religiøst inspirerende. Dette bekræfter den berømte strofe om den hedenske morgen og den kristne aften i digtet »Dobbeltlys«, Rejsebogen III 131. Samme modsætning finder vi Rejsebogen III 123: »Hans Aftener kunde undertiden være kristne. Men hans Morgener var altid vantro, hedenske . . .«. ⁶

Man kan indvende, at den religiøsitet, der her kommer til orde, er mere panteistisk end katolsk. Men for Frans af Assisi og hans første disciple spillede naturen en større rolle end i andre former for katolicisme. Denne naturside af franciskanismen hæftede Johs. Jørgensen sig særlig ved, som det nu også kan ses af hans eksemplar af Chavin de Malans bog. Der kan trods alt være en berøring mellem panteismen, der tilbeder Gud som indeholdt i naturen, og franciskanismen, der tilbeder Gud som naturens skaber.

Vælskland 144 har digteren tilstået, hvor meget hele »den liturgiske, ceremonielle, dekorative Side af Katolicismen drog mig«. Han omtaler også her sin kærlighed til kirkelatinen, der syntes ham »kært og kendt som et Modersmaal«.

Den eneste kirke i Assisi, der skildres nogenlunde udførligt, er San

Francesco, Rejsebogen III 70–71. Kun et enkelt sted er det kirkerummet som sådant, der formidler den religiøse stemning. Det er i den scene i S. Croce, der omtales Rejsebogen III 122 og Vælskland 129 f. Ved omtalen af afskeden fra Assisi Vælskland 180 f. spiller kirkerne og deres malerier en vigtig rolle blandt de ting, han skal forlade.

Mindst lige så vigtige som kirkerne selv og deres maleriske udsmykning var for Johannes Jørgensen kirkefester, religiøse optog, liturgi. Især i Rejsebogen spiller det en fremtrædende rolle. Efter den omtalte skildring af Franciscus-kirken gives her III 72 en ret udførlig gennemgang af officiet; dets kraft »overgaas ikke af nogen Poesi eller nogen Kunst eller noget andet af alt det, hvormed Menneskeheden søger at opløfte sit Hjærte«. Sin kærlighed til kirkelatinen nævner digteren også her: »hint højtidelige Middelalderlatin, hvis hedenske Malm ligesom er indviet og døbt i Kristi Blod, og som derfor rettelig er blevet kaldt *Guds Sprog*«.

Rejsebogen III 100 omtaler Johs. Jørgensen den virkning, det havde på ham, når monstransen ved søndagsandagten blev løftet i vejret, mens klokkernes ringen strømede ned over ham: »da havde han følt sig gennembævet, gennemrislet som af Ild . . .« Men han tøver med at lægge en bekræftelse af troen heri; det kan blot være nervøs betagelse. – Vælskland 79 f. tales der ligeledes om virkningen af kirkeklokkernes ringen.

Rejsebogen III 130 fortæller han om sin deltagelse i rosenkransandagten i La Rocca, men fremstiller denne deltagelse som mislykket; forgæves prøvede han at forson sig med denne bønnemaskine, dette tibetanske bedehjul, som han kaldte rosenkransen. Vælskland 174 f. er forholdet til rosenkransandagten skildret helt modsat: han havde »en mærkelig Forkærlighed for denne Bønnens Perlesnor«, og ved aftenandagten lød fra hans læber, »dæmpet, men ærligt . . . »Hil dig Maria««. Grunden til forskellen er let at se. I Rejsebogen indtræder den tredje, positive periode i forholdet til katolicismen som nævnt ikke. I Vælskland hidføres denne vending af Rosina, den unge pige fra La Rocca, som Johs. Jørgensen var forelsket i; hun bad for ham netop hver aften under rosenkransandagten.⁷

En af de største franciskanske fester er Portiuncula-dagene, 1.–2. august, hvor man kan vinde en fuldkommen aflad. Om denne fest har Johannes Jørgensen fortalt Rejsebogen III 85–93 og kortere i Vælskland, s. 96–98. Den sidste behandling er imidlertid interessant, fordi

man her ser Mogens Ballins propaganda og forklaring af katolicismen i fuld udfoldelse. — Folkelivet med de mange pilgrimme omtales, men ret kortfattet.

I Rejssebogens fremstilling lægges der større vægt på at skildre dels det festlige folkeliv og dels de religiøse ceremonier i kirkerne; Mogens Ballin træder her mere i baggrunden. — Særlig fremtrædende er iøvrigt skildringen af de byrder og pinsler, der er knyttet til afladen. Først i indledningen (III 81), hvor afladen forklares ved, at helgenerne overtager deres medmenneskers straffe og ved at pålægge sig selv al slags lidelse og pønitense holder den guddommelige vrede borte fra de andre. Senere hører vi om de lidelser, man må pålægge sig, for at få del i afladen: folk fra de fjerneste egne af landet kan have tolv dages rejse i hver retning i brændende sommervarme; og nede i krypten slæber pilgrimmene sig på deres sårede knæ rundt og rundt om helgengraven. Dette element af lidelse er helt forsvundet i Vælskland; når det understreges i Rejssebogen, er det naturligvis for at læserne (og forfatteren) ikke skal anse afladen for alt for let vundet. Det hedder også direkte: »i Virkeligheden er den fuldstændige Aflad næsten umulig at vinde.« Der kræves ikke blot anger, men »en fuldstændig Frihed, ikke blot for Synd, men for Kærlighed til Synden«. (s. 91 f.). På lignende måde mener digteren senere (Ved den skønne Tempeldør 15), at muligheden for at vinde en indulgens er størst, når den har krævet størst anstrenge.

Man behøver kun at antage to litterære kilder til Rejssebogen, Fioretti og Chavin de Malans bog om Frans. Kap. VI af Rejssebogens italienske del er for nogle afsnits vedkommende en oversættelse af Chavin de Malans bog p. 224—27. De oversatte stykker er III 79—80, l. 7. f. n.; s. 81, l. 7 f. n.—82, l. 1 f. n.; s. 83, l. 13 f. n.—84, l. 10 f. n. Det sidste stykke er dog, bortset fra replikkerne, en ret fri genfortælling. Originale er således betragtningerne s. 81 og det smukke stykke om Frans' ungdom s. 83. I dette sidste ser vi da for første gang Johannes Jørgensen på intimt, personligt grundlag digte videre på de franciskanske kilder. Det ydre forlæg for situationen finder vi i den scene fra afskeden med La Rocca, der er beskrevet Vælskland 182 f. Her findes også, på italiensk, replikken »Hvor det er skønt at høre Violinen om Natten . . . Du spiller godt«. ⁸ Dette er kun det ydre. Men også fristerens spørgsmål, om Frans i sin nød og ensomhed virkelig er lykkeligere end i sin glade, frie ungdom, var en personlig erfaring for Johannes Jørgensen.

I 1902 udkom hans oversættelse af Fioretti. Den var påbegyndt i Assisi i 1899. De første 25 kapitler blev trykt i Katholiken 1899–1900 og er i bogudgaven næsten uforandrede. Et enkelt, nr. 18 (først trykt 2. sept. 1900) er dog stærkt ændret. Oversættelsens sprog er arkaiserende, men ikke i højere grad, end det er rimeligt i en tekst af denne art.

Som fortale har Johs. Jørgensen (noget forkortet) oversat den franske religionshistoriker Paul Sabatiers fortale til hans udgave af den latinske Fioretti-tekst. I sine »Oplysninger« bag i bogen har vor digter fremsat nogle korrektiver til denne fortale. Grundtanken i Sabatiers bog om S. Francesco, Vie de S. François d'Assise, 1893, er, at der eksisterede en modsætning mellem Frans og kirken, og at Frans' høje, strenge idealer tilintetgjordes, da kirken overtog ledelsen af hans broderskab og omdannede det til en regelret orden. Derfor samler Sabatier sin sympati omkring Frans selv og hans første disciple, mens hans biografer og navnlig hans efterfølgere i ordenen ofte kritiseres. Mod denne tendens reagerede Johs. Jørgensen i nogen grad. Han mener, at Sabatier ved nogle ord i sin indledning synes at kaste »et Skær af Dadel eller Misbilligelse over St. Bonaventuras og Thomas af Celanos Levnedbeskrivelser af St. Franciscus« og henviser derfor til en mere positiv udtalelse af Sabatier om Thomas af Celano. En kraftigere protest mod Sabatier, her mod selve biografien af Frans, findes i noten s. 170 ff. Sabatier mener, at den oprindelige, nu tabte regel for franciskanerordenen, der var forfattet af Frans selv, har været præget af *kærlighedens* ånd, mens de senere, definitive regler fra 1221 og 1223, der blev ham påtvunget af kirken, er mærkede af *lovens* ånd. Dette afviser Johs. Jørgensen. Ligeledes er han ikke enig med Sabatier om, at Frans' testamente skal opfattes som en indsigelse mod reglen af 1223, hvori han endnu en gang forkyndte sine egne idealer.

Allerede inden oversættelsen af Fioretti udkom, havde Johs. Jørgensen i en anmeldelse af den danske kunsthistoriker Theodor Bierfreunds bog Florens gjort op med Sabatier'ske og dermed beslægtede synspunkter. Anmeldelsen løb gennem tre numre af Katholiken, 16. og 23. febr. og 2. marts 1902 (bd. IV, s. 43–66, med tilføjelser s. 81 f.). Bierfreund hævder, at den hellige Frans var en forløber for protestantismen, og at hans gerning, uden at han selv vidste det, var en modsætning til det hidtidige munkeliv. Mod det sidste hævder Johs. Jørgensen, at Frans var lige så meget eneboer som Benedikt af Nurcia.⁹ Og han vender sig

med styrke mod den protestantiske lyst til at annektere Frans. Også Sabatier nævnes i denne forbindelse. Bierfreund påstår, at der har bestået en modsætning mellem Frans af Assisis ånd, der er protestantismens, og St. Dominikus', der er den katolske kirkes. Han vil også gøre Fra Angelico, der var dominikaner, til en åndelig ætling af Frans, og mener, at dominikanerne ikke har samme religiøse inderlighed som franciskanerne. Begge dele benægter den danske digter¹⁰ og henviser med hensyn til det sidste til dominikanermystikken, der tæller navne som Katerina af Siena, Suso, Tauler og Mester Eckart (s. 49 f., s. 82). Tonen er her betydelig heftigere end i Fioretti-oversættelsen. Bierfreund og Sabatier vil ikke tjene Frans, men bruge ham, ikke følge ham, men tvinge ham. — Kun her er Johs. Jørgensens syn på Sabatier rent negativt.

I foråret 1903 gjorde Johannes Jørgensen den rejse i Umbrien, som er skildret i Pilgrimsbogen (1903). Efter fremstillingen heri synes navnlig tre ting at have været af vigtighed: for det første, at han virkelig lærte det franciskanske land at kende, for det andet, at han fik suppleret sin mest ved læsning erhvervede viden med mundtlige beretninger, og for det tredje, at han ved sit bekendtskab med en række franciskanere fik bedre mulighed for at forstå den hellige Frans' første disciple og sætte sig ind i deres liv.

Pilgrimsbogen er uden sammenligning Johs. Jørgensens fineste rejsebog. Vekselvirkningen mellem naturskildringer, franciskansk historie og personlige stemninger og refleksioner er intetsteds så fuldendt som her. Den scene i bogen, hvor S. Francesco træder mest levende frem, er bogens sidste, hans afsked fra La Verna. Afskedssmerten var en stemning, der var Johs. Jørgensen meget fortrolig. Bag Frans' afsked med Alvernerbjerget ligger hans egen med Assisi, der i et tidligere kapitel beskrives på tilsvarende måde (III 278). Fælles for de to scener er pointeringen af, at den, der tager afsked, har levet en så betydningsfuld del af sit liv på det sted, der tages afsked med.

I Pilgrimsbogen fortsættes diskussionen med Paul Sabatier, men i en noget mere behersket tone end i Katholiken. —

Johannes Jørgensens franciskanske hovedværk er Den hellige Frans af Assisi, der udkom i 1907. Dens originalitet skyldes den for en helgenbiografi usædvanlig personlige måde, den er skrevet på. Naturskildringen spiller en vigtig rolle, og både den og sjæleskildringen bygger

i høj grad på egne erfaringer. Indledningskapitlet er fri digtning, hvilende på et meget spinkelt historisk grundlag. Selve skildringen af rekonvalescensen i Assisi kan tænkes at bygge på minder fra 1899, da digteren havde ligget syg i denne by. Sorgen over ungdommen, der svinder, er et træk, der også findes andre steder hos Johs. Jørgensen. Den betragtning, der slutter kap. 1, hviler direkte på erindringer fra hans egen omvendelse. Den formel, der bruges her: »Men som alle, der er i deres Omvendelses Begyndelse, tænkte den unge Mand lige saa meget paa andres Fejl som paa sine egne«, genfindes s. 43: »Maaske har han haft et af hine korte, men saa usigelig knugende Øjeblikke, som alle Omvendte kender«, hvor det, man har forladt, forekommer en at være det eneste naturlige, mens de nye tanker føles kunstige og tillærte. En lignende tanke findes s. 62: »Mon det ikke, saadanne Regnvejrsdage, saadanne mørke, kolde Timer i den strenge, raa og uhyggelige umbriske Vinter, kan have forekommet En og Anden blandt dem, at det Hele var Galskab«, og at han gjorde bedst i at vende det ryggen og genoptage sit tidligere liv. Denne passage, der iøvrigt (med næsten samme ordlyd) findes allerede i Pilgrimsbogen III 274, viser, at det ikke blot var Frans selv, men også hans disciple, Johs. Jørgensens egne oplevelser hjalp ham til at forstå. Noget lignende finder sted s. 77 f.: »Enhver, der i sin Ungdom har haft den Lykke at leve i en sædelig højt overlegen Personligheds Nærhed, vil derfor kunne forstaa, at en ung Broder ved Navn Ricerius havde faaet den Opfattelse, at Frans' Velvilje var et usvigeligt Tegn paa det guddommelige Velbehag.« Her tænkes der ganske sikkert på Mogens Ballin.

Først og fremmest var det dog naturligvis Frans selv, Johs. Jørgensen gav af sit eget sind. Blandt de eksempler, vi ovenfor har set, er flere knyttet til Frans' omvendelse, og det er i det hele taget på dette punkt, indlevelsen er størst. Særdeles levende er skildringen s. 25 af sorgen over den forspildte ungdom og frygten for nye fristelser, jfr. også s. 31.

Afskedsmotiv, som vi fandt i Pilgrimsbogen, optræder også her. Frans' sidste farvel til Assisi er skildret i bogens næstsidste kapitel i en på én gang myndig og bevæget tone, der udtrykker Johannes Jørgensens egne følelser.

Talrige konkrete enkeltheder indlægges i fortællingen, også uden for de helt frit digtede indlednings- og afslutningsafsnit, f. eks. s. 131: Frans så sig om »efter en hjælpende Haand. Den var ham nærmere,

end han troede – den straktes, hvid, velplejet og kraftig, smykket med den violette Bispering, ud imod ham af . . . Kardinal Hugolin«; s. 182: »Snart havde han Porta Salara bag sig, og ad de opblødte Veje, i Blæst og øsende Regn, vandrede Frans mod Nord.« Som i det sidste citat virker naturen mange steder i bogen som et akkompagnement til begivenhederne.

De selvdigtede indlednings- og slutningsafsnit ligner i nogen grad de tilsvarende i bogen om Katerina. Navnlig slutningerne er parallelle: i begge værker ser vi efter hovedpersonens død en sørgende kvinde som en slags slutvignet: i bogen om Frans er det hans romerske veninde Jacoba de Septemsoliis, i Katerina-biografien er det helgenindens moder, Monna Lapa. En noget lignende slutning findes endelig også i Den hellige Birgitta af Vadstena, hvor man i sidste kapitel efter Birgittas hjemrejse ser hendes veninde Francesca Papazuri i færd med at skrive et brev, hvori hun fortæller om Birgittas rejse.

Johs. Jørgensens bog er, som han selv antyder (1. udg., s. LXIV), i nogen grad skrevet i opposition til Sabatier, hvis synspunkter ofte var ham alt for uortodokse. Vi har ovenfor set nogle af de forhold, det drejede sig om. En ny divergens var denne: Sabatier har hævdet, at Frans nærede en principiel uvilje mod studier. Dette benægter Johannes Jørgensen (s. 162), der mener, at Frans blot krævede et praktisk formål med videnskaben.

På et enkelt punkt var Johs. Jørgensen måske mere enig med Sabatier, end bogen om Frans kunne tyde på. I et afsnit i Pilgrimsbogen havde han efter Sabatiers mønster antydnet, at S. Chiara nærede en art kærlighed til Frans. Dette synspunkt havde han udeladt i biografiens afsnit om Klara, men genoptager det i en artikel fra 1912.¹¹ Han anmelder her en roman om Frans og Klara af den schweiziske forfatterinde Helene Christaller: *Heilige Liebe. Eine Geschichte aus Assisis alten Tagen*. Hun mener, at S. Chiara elskede Frans, og hun har gjort det sandsynligt ved at fremdrage en række småtræk, der først i dette lys får deres rette betydning. Vor digter er helt overbevist om, at hun har ret. Om sin egen skildring i Pilgrimsbogen skriver han: »Bag Helgenkalenderens Sancta Clara havde jeg anet Mennesket og Kvinden, og det var for at betegne dette, at jeg med Forkærlighed brugte Helgenindens italienske Navn.« Anderledes i bogen om Frans: »Det Kapitel, der findes i nævnte Værk, om Chiara af Assisi, er historisk korrekt, men ikke meget mere. Paa en Maade var det vel godt . . . der er baade det

ene og det andet Træk af Frans af Assisis Menneskelighed, som strenge Kritikere har ønsket udeladt . . . Uden Hensyn til andet end Sandheden har den schweiziske Forfatterinde kunnet give sig i Kast med Emnet Frans og Chiara.« Man tør da vel formode, at Johs. Jørgensen, hvis han havde følt sig friere stillet, i sin biografi ville være gået endnu længere i retning af psykologisk indføling, end tilfældet blev. I virkeligheden er hans fremstilling i Pilgrimsbogen dog meget forsigtig. – Det bør tilføjes, at Sabatier fremhæves som en vigtig forudsætning for Helene Christaller.

I årene efter udgivelsen af Den hellige Frans af Assisi finder vi et par gange nogle bemærkninger om Frans, der synes mere Sabatier'ske end Jørgensen'ske. Nat.tid. 27. november 1910 læser vi: »Da Kardinal Hugolin og Broder Elias [ordenens første general efter Frans] krydsede alle hans Planer og tilintetgjorde hans Livsværk . . .«. Sammesteds 5. januar 1913 hedder det: »*Frans af Assisi* gik da paa sine egne Ben, i sin Fattigmandsdragt, sikkert nok lige mod *sin* Tids saakaldte kristelige Samfund!« – En hård dom over Broder Elias er udtalt i det Høje (1908), V 157: »hin videnskabslystne og magtsyge Plebejer, der senere skulde blive saa skæbnesvanger for Franciskanerordenen: Broder Elias.« Om man på grundlag af dette materiale tør regne med en drejning i Johs. Jørgensens syn efter 1907, kan vi ikke afgøre.

I det Høje fra 1908 er en art fortsættelse af bogen om Frans fra det foregående år. Den handler om tre kvinder, der var Frans' åndelige arvtagere, Angela af Foligno fra det 13. århundrede, Margerita af Cortona også fra det 13. og Camilla Battista Varani fra det 15. Denne bog er langt mindre interessant end den om Frans. Fremstillingen er meget mere upersonlig, og der er kun ganske få naturskildringer.

Vigtigheden af at kende den naturbaggrund for mystikerne, der ikke gjorde sig gældende i I det Høje, har Johs. Jørgensen fremhævet i et par artikler fra 1910. Først i Nat.tid. 13. marts: »Vil man forstaa dem helt, er det nødvendigt at søge til Italien selv – at se dem paa Baggrund af den Kultur og den Natur, hvori de er opvoxede.« Man må ud til de ensomme steder, »hvor de gamle Eneboere en Gang dvælede, og hvor man endnu fornemmer som et Pust af deres Aand.« Dernæst sammesteds 19. juni, optrykt IV 227–31, hvor han gør opmærksom på, at man i Italien endnu i modsætning til Tyskland kan finde den natur, hvor mystikerne en gang har levet.

Franciskanismen er den katolske retning, der stod Johannes Jørgen-

sen nærmest. Og det er ikke til at undre sig over. Det er kun rimeligt, at han følte sig særlig tiltrukket af denne på én gang glade og idealistiske form af katolicismen med dens nære tilknytning til naturen. Der er næppe noget andet menneske, Johannes Jørgensen omtaler så ofte som den hellige Frans, og næppe nogen bog, han så ofte citerer som Fioretti. Franciskanske tekster kunne også give formen eller indholdet til hans digte. *Laudes Italiae*, der først blev trykt i Vort Land 30. marts 1903 og senere som indledning til *Pilgrimsbogen*, har overtaget Solsangens stadig tilbagevendende »Lovet være Du, Herre, for . . .«. Den samme form er benyttet i det næsten 40 år senere *Vor Søster Sne*, først i *Berl. Aftenavis* 31. jan. 1942 og derefter i *Digte i Danmark* (1943). – I digtet *Broder Ulvs Jul*, 25. dec. 1914, *Guds Kværn* 202 f., har Johs. Jørgensen skildret sig selv i skikkelse af ulven fra Gubbio, der optræder i den hellige Frans' historie.

Til slut er det vel rimeligt at minde om, at Johannes Jørgensen selv var franciskanertertiar, og at hans ret beskedne levevis i Assisi skyldtes et ønske om også på denne måde at træde i Guds lille fattiges fodspor.

II. Italiensk litteratur.

Johannes Jørgensen havde før 1894 vist nok ikke noget kendskab til den italienske litteratur. Hans onkel, Jørgen Johansens bogsamling i Svendborg, hvor han fandt sin første læsning, omfattede især klassisk dansk, svensk, engelsk, fransk og tysk litteratur (*Den røde Stjerne* 67); den eneste italienske bog, der nævnes, er Molbechs oversættelse af *Divina Commedia*. Der er endvidere ingen tegn til, at han i sin ungdom indtil 1894 har læst italiensk litteratur i oversættelse. – At han allerede i de første år efter rejsen i 1894 er begyndt at sætte sig ind i den italienske litteratur, synes til en vis grad at fremgå af en bemærkning *Det usyrede Brød* 135 om »mit væsenlig poetiske Italiensk«, der savnede praktisk anvendelighed. Der er her tale om året 1899.

Molbechs nævnte oversættelse kom til at spille en rolle, da Johannes Jørgensen skrev sine Dantestemninger. Disse fire digte, der findes i *Bag alle de blaa Bjerge* (1913), III 339–42, går, som oplyst af Emil Frederiksen, tilbage til en foreløbig renskrift fra oktober 1910, da digteren var i gang med forberedelserne til bogen om den hellige Katerina og derfor også måtte sætte sig ind i Dantes værk. Den første begyndelse til digtene er imidlertid yderligere 2½ år ældre.¹²

Det første af digtene skiller sig klart ud fra de tre andre, der danner en sammenhængende cyklus. Dets litterære grundlag er begyndelsen af *Inferno*, især 1. sang, men skildringen af den våde, tågede efterårsskov med dens stemning af håbløshed har ikke noget virkeligt sidestykke hos Dante. Digtets sidste linie: »og fører ind til Staden, fuld af Jammer« er formet efter Molbechs oversættelse af *Inf. III 1*: »Jeg fører ind til Staden, fuld af Jammer«. Både hos Johs. Jørgensen og Molbech rimer »Jammer« på »Flammer«.

For det andet digt er forlægget kap. 2 af *Vita nuova*, hvor Dantes og Beatrices andet møde skildres. De er da begge 18 år. Indholdets kerne: Dantes møde med Beatrice, der ledsages af to ældre kvinder, og hans heftige forelskelse i hende, findes allerede i *Vita nuova*. I et par detaljer afviges der dog fra teksten. Det var ikke morgen, men »L'ora . . . era fermamente nona di quel giorno«;¹³ det var altså hen på eftermiddagen. Beatrice var ikke »klædt i Flammeklæde«, men i hvidt, »vestita di colore bianchissimo«. Den røde farve er lånt fra det sted, der svarer til Dantestemninger IV. Her er Beatrice netop »vestita di color di fiamma viva«¹⁴ (*Purg. XXX 33*). Også ved Dantes og Beatrices første møde var hun i rødt: »colore . . . sanguigno«,¹⁵ *Vita nuova*, kap. 1. – Vigtigere er det, at Johs. Jørgensen har varieret situationens stemning: karakteren af erindring – og det vil som næsten altid hos denne digter sige: af vemodig erindring – er mere markeret end hos Dante.

Det tredje digt skildrer landflygtighedens plager og Dantes længsel efter Firenze og efter Beatrice. De to første linier af første strofe lyder således: »Saa tungt at træde altid andres Trapper / og, ak, saa besk Landflygtighedens Brød.« Forbilledet herfor er *Paradiso XVII 58–60*, hvor det i Molbechs oversættelse, som Johs. Jørgensen åbenbart har haft i tankerne, hedder: »Du prøve skal, hvor besk det er at æde / af fremmed Brød, hvor det er haarde Veje, / ad andres Trapper op og ned at træde«. Til strofe 2, linie 4: »mit Hjertes høje Frue« svarer *Vita nuova*, kap. 1: »la gloriosa donna de la mia mente«.¹⁶ Med str. 3, linie 1: »mit kære San Giovannis Marmor« kan sidestilles *Inf. XIX 17*: »nel mio bel San Giovanni«, jfr. at udtrykket »i Dantes *bel San Giovanni*« forekommer to gange i Johs. Jørgensens værker.¹⁷

Det sidste af de fire digte giver Dantes og Beatrices sidste møde. Digteren har hertil, som meddelt af ham selv,¹⁸ ladet sig inspirere af Dante Gabriel Rossettis billede med underskriften »Guardami ben; ben son, ben son Beatrice«,¹⁹ der er oversat i digtets to sidste linier. Denne

linie citeres også i Den hellige Katerina af Siena.²⁰ Oliegrenen i Dantestemninger II findes ikke i kap. 2 af Vita nuova; den hører kun hjemme i det fjerde digt. — Iøvrigt har Johs. Jørgensen anbragt linien »Guardami« etc. i en helt ny sammenhæng. I Den guddommelige Komædie siger Beatrice sådan, da hun møder Dante på vej ind i paradiset. I de følgende linier viser hun ham tilbage, fordi han ikke er værdig til at komme ind i de saliges boliger.

Med fin og nænsom kunst har den store digter smeltet disse lån fra Dante sammen med sin egen lyriske stil. Og noget lignende gælder digtenes indhold; stemningerne er Dantes, men i lige så høj grad Johannes Jørgensens.

Den personlige medleven, der er umiskendelig i Dantestemninger, er endnu mere fremtrædende i et prosadigt Hilsen til Dante, der er skrevet i 1921 i anledning af Dantes 600 års dødsdag.²¹ Det fortsætter skildringen i Dantestemninger III og IV. Den italienske digter er fremstillet som den landflygtige, den lidende, den »evige Vandrer«; sådanne Ahasverus-stemninger har Johs. Jørgensen ofte givet udtryk for på egne vegne. De linier fra Paradiso, der er omskrevet i Dantestemninger III, er også benyttet her, i en noget udvidet form. Men her gælder de ikke blot Dante: »Gaa ved vor Side, Dante, op ad fremmede Trapper, som det er saa tungt at træde, / bryd med os, Dante, det Brød, der er bittert som af Taarer!« Sidste del af Hilsen til Dante svarer til det fjerde af de tidligere digte: Beatrice træder frem ved Dantes dødsleje.

De hidtil omtalte tekster bidrager næppe til at belyse Johs. Jørgensens opfattelse af Dante som religiøs personlighed. Der findes en mærkelig uoverensstemmelse mellem hans udtalelser herom. I et par artikler,²² der ligeledes er skrevet i anledning af Dante-jubilæet i 1921, har han lagt vægt på at understrege Dantes forbindelse med Frans af Assisi. I et oratorium, der blev opført ved en mindefest i Ravenna, indfinder Frans sig ved Dantes dødsleje for at hente ham hjem til Gud, og dette sted refererer Johs. Jørgensen udførligt.²³ I forbindelse med dette nævnes det, at Dantes dødsdag, 14. september, tillige var den dag, da Frans blev stigmatiseret: »Er det mere end et Træf, at de to Dage falder sammen? Var det maaske den lille Fattige fra Assisi, som paa Aarsdagen for det store Under hentede Broder Dante hjem til Paradiset? Vi har maaske Lov at tro det«.²⁴ Endvidere hører vi, at en franciskaner har bragt en af de torneløse roser fra Portiuncula til Dantes grav.²⁵

Denne samhörighed mellem Dante og Frans af Assisi hævder Johs.

Jørgensen også over for Gabriele d'Annunzio, der under Dante-jubilæet havde fremhævet »den uforsonlige Dante«. Den danske digter gør opmærksom på, at der også er »en anden Dante, En, der omgjordede sig med Frans af Assisis Livgjord og iført Tertiærernes Ordensdragt gik sin Bodsgang fra Hadets Helvede gennem Forsoningens Skærsild til Fredens Paradis«. ²⁶

Mange år senere, i en artikel fra 1935 om Valdemar Vedel og Italien, har Johs. Jørgensen atter sat Dante og Frans i forbindelse med hinanden. Det hedder her: »Men fra Assisi gaar den lige Vej til Ravenna – fra San Franciscos Grav til Dante Alighieris«. ²⁷

I en artikel fra 1933²⁸ om den katolske forfatter Giovanni Papinis bog *Dante vivo* omtales Dante som »den kristne Digter, der skildrer sin Vej gennem Helvede og Skærsild til Paradis«.

Men over for disse udtalelser står andre af en helt modsat tendens. I en anmeldelse fra 1912²⁹ af en fransk bog om Dante, Albert Leclère's *Le Mysticisme catholique et l'âme de Dante* (Paris 1906) refereres bogens tesis således: »Dante er da ingen Helgen, ingen Mystiker, næppe nok en Kristen. Ikke alene, siger Leclère, fordi han med rent kunstnerisk Velbehag dvæler ved Udmalingen af Last og Synd, eller fordi han saa hadefuldt og uretfærdigt fordømmer sine Fjender. Men hans virkelige Religion er Skønhedsdyrkelse.« Gennem referatet får man indtryk af, at Johs. Jørgensen er enig med Leclère.

Digterens eksemplar af bogen findes nu på Svendborg bibliotek. Vi har tidligere set ham udkaste et portræt af Dante, der lige så meget lignede ham selv; det er derfor værd at lægge mærke til, at han også føler sig truffet af det billede af Dante, som Leclère tegner – og som er helt anderledes. S. 146 forklares det, at Dante var en æstetiker, der var ude af stand til nogensinde helt at holde op med at være det, en kunstner, der ikke formåede at bevæge sig i den rene åndeligheds og de heroiske ofres sfære. Disse bemærkninger er forsynet med en streg og et talende: helàs! En halv snes sider tidligere (s. 136) siger Leclère, at en digter, der er i stand til at nære og udtrykke et stort antal følelser, kan give andre og sig selv den illusion, at han aldrig har følt anderledes, end han gør, når han synger ud af sin øjeblikkelige sindsstemning. Og dog – hvor ofte er denne sindsstemning ikke kunstig, flygtig, rede til at give plads for en anden, der er lige så oprigtig, men anderledes eller modsat! Johannes Jørgensens kommentar: helàs, oui. Med kendskab til hans indstregninger og bemærkninger i sine bøger kan man være sikker på,

at han har følt sig ramt af dette billede af Dante som æstetiker i dårlig forstand.

I et brev fra august 1924³⁰ har Johs. Jørgensen i anledning af en forespørgsel om hans artikel fra 1912 bekræftet som sin opfattelse, at Dante var »næppe nok en Kristen«.

Der er altså en modsætning mellem et synspunkt fra 1921 og 1933 og et andet fra 1912 og 1924. Nogen egentlig forklaring på det kan jeg ikke give. Men giver alle enkelthederne tilsammen ikke en smuk prøve på den inspiration og de tanker, den ene store digter kan skænke den anden?

Giovanni Boccaccio kunne Johs. Jørgensen, som man måtte vente, ikke sympatisere med. Han omtales kun én gang i sammenhæng, og her drejer det sig om hans omvendelse. Det er i bogen om Giovanni Colombini fra Siena, *Den hellige Ild* (1902), VII 46–54, hvor denne hellige mand giver Decamerons digter en kras skildring af de pinsler, han efter døden vil blive udsat for. Boccaccio synker helt sammen og er fra da af et andet menneske. Colombini beskylder ham bl. a. for at have opflammet de unge til et slet liv og forledt dem til Venusdyrkelse. »Som et villigt Djævelens Redskab har I vist Jer i Eders »Hundrede Noveller«, Eders »Elskovsdrøm«, Eders »Philostratus«, »Philocolus« og »Philomele«.« Det har måske ikke været så langt fra Johs. Jørgensens egen mening i 1902. – Et citat af Boccaccio, der er benyttet som motto for forordet til *Vælskland* (1917), »per cambiar fallace vita a vera« er der ment i religiøs-moralsk betydning. Ellers nævnes han kun meget spredt, nogle gange p. gr. a. sit *Vita di Dante*.³¹

I Johannes Jørgensens bogsamling findes *Le rime di Francesco Petrarca I–II* (Livorno 1815). Det er i Siena i 1914, at denne bog er kommet ham i hænde, og den bærer vidnesbyrd om nogen læsning og personlig tilegnelse. Petrarca nævnes talrige gange i *Den hellige Birgitta* af Vadstena, men næsten overalt uden kommentar. Bd. 2, s. 53 hedder det: »Birgitta gjorde ikke Petrarcas Bekendtskab; hvis hun havde læst hans Sonetter til Laura, vilde de maaske ikke have fundet hendes Bifald.« – Birgitta-bogen vidner om et vist kendskab til Boccaccio og især Petrarca; hvor meget der er andenhåndsviden, er imidlertid ikke nemt at afgøre.

Under sit ophold i Rom 1899–1900 tænkte Johannes Jørgensen på at skrive et dramatisk digt om Torquato Tasso. At dømme efter den skitse, der findes Ved den skønne Tempeldør 39, ville det være blevet af en meget personlig karakter. Det skulle skildre den kunstneriske afmagtsfølelse, følelsen af, at de andre har ret, og endelig tilflugten i religionen, repræsenteret ved en discipel af helgenen Filip Neri.

Bortset fra denne ufuldførte plan omtaler Johs. Jørgensen overhovedet ikke italienske forfattere mellem Petrarca og det nittende århundrede. Man tør da trods materialets usikkerhed gå ud fra, at han ikke har haft nogen særlig interesse for disse mange århundreders litteratur.

Alessandro Manzoni og en række samtidige katolske, lombardiske forfattere nævnes nogle spredte gange, men uden at det giver anledning til bemærkninger af særlig interesse.

Omkring 1913–15 gennemgik Johs. Jørgensens forhold til den italienske litteratur en vigtig udvikling. I løbet af vinteren 1913–14 var han i Siena kommet i forbindelse med en bestemt kreds af unge mennesker. Hovedkilden til vor viden herom er 2. bind af Peter Schindlers erindringer, Tilbage til Rom, s. 29–30. Schindler var disse mennesker fjendtlig sindet: »J. J. var i Vinterens Løb, ensom som han var, kommet ind i en Kreds af unge Italienerinder og deres Venner, Digtere og Kunstnere, hvis Kærlighed til Sproget i Nutid og Fortid han delte . . . de har brudt med deres Folks Religiøsitet, men koketterer med Helgener, der har skrevet et blankt Italiensk eller givet Anledning til Bygnings- eller Malerkunst; de tror sig moderne og europæiske, fordi de kan efter snakke Idéer fra 70erne, og at de er frigjorte, fordi de ikke gaar til Skrifte og til Alters . . . Jeg saa i den Kreds *Frafaldets* Folk, og det saa J. J. ogsaa, men vilde ikke løse Problemet«. Her vakte vor digters interesse for moderne italiensk litteratur: »De førte ham ind i Læsningen af *Carducci*, *Pascoli*, *Foscolo*, *Leopardi* og en Række andre af forrige Generations Digtere«.

Vælskland 48 siger Johs. Jørgensen selv: »Der skulde gaa tyve Aar [fra 1894], inden jeg skulde finde min Plads ved det unge Italiens Kafémarmorbord og lære Mazzini at kende og Carducci, d'Annunzio, Pascoli og Papini.« Og i en artikel fra 1942³² fortæller han, at han i Siena lærte Pascoli og senere Gabriele d'Annunzio at kende.

Selvom det ikke er helt de samme forfattere, der nævnes af Schind-

ler og af Johs. Jørgensen selv, og selvom han i forvejen kendte noget til (nogle af) disse forfattere, kan vi nok bruge disse oplysninger. De bekræftes i nogen grad af eksemplarer af de nævnte digteres værker i Johs. Jørgensens bibliotek. Schindlers begreb »den forrige Generation« virker forresten lidt svævende, da der må siges at være to generationer mellem Foscolo og Pascoli.

Ugo Foscolo (1778–1827) har Johannes Jørgensen aldrig omtalt. I hans bogsamling findes dels et eksemplar af digtsamlingen *I sepolcri*, som der intet er skrevet i, dels et af Werther-romanen *Ultime lettere di Jacopo Ortis*. Hvad har nu interesseret den danske digter i denne bog om ulykkelig kærlighed? Der er kun et eneste tegn på læsning i den: s. 14 f. er der streg ud for dette afsnit: *E per questo quand' io veggio come gli uomini cercano per una certa fatalità le sciagure con la lanterna, e come vegliano, sudano, piangono per fabbricarsele dolorissime, eterne; io mi sparpaglierei le cervella temendo che non mi si cacciasse per il capo una simile tentazione*«. ³³ Denne skæbnesvangre søgen efter ulykken var Johs. Jørgensen meget fortrolig med fra sin ungdom. Resten af historien har måske ikke interesseret ham. – Bogen er købt i en engelsk boghandel i Siena.

Af den romantiske digter Giacomo Leopardi findes et citat i Den hellige Katerina af Siena (1915), 2. udg., s. 278, der som oplyst i noterne er hentet fra digtet *A se stesso*, og et andet i Danimarca (1921), s. 17. Det er fra *Le Ricordanze*. I *Guds Kværn* (1919), s. 6 hedder det, at Schack Staffeldt »er vor Leopardi, som Ingemann er vor Manzoni, Drachmann vor d'Annunzio«. Ellers omtales han ikke. Ved denne sammenligning synes Johs. Jørgensen at se bort fra den ateisme, der er et så fremtrædende træk hos Leopardi. Det samme har han gjort ved indstregningerne i sit eksemplar af *I Canti di Giacomo Leopardi* (Milano 1907). Bogen er kommet i hans eje i Siena den 17. april 1914. Vi lader påny stregerne være vore vejvisere. Hvad der har interesseret Johs. Jørgensen hos den italienske digter, er sorgen over det, der ikke er mere: »E fieramente mi si stringe il core, / A pensar come tutto al mondo passa, / E quasi orma non lascia. Ecco è fuggito / Il dì festivo« ³⁴ (s. 185); minder om barndommen: »Questo suon, mi rimembra, alle mie notti, / Quando fanciullo, nella buia stanza, / Per assidui terrori io vigilava« ³⁵ (s. 5); umuligheden af at befinde sig vel

på et sted, hvor man ingen minder har: »finattantochè io non aveva delle rimembranze da attaccare a quel tal luogo, alle stanze dove io dimorava, alle vie, alle case che io frequentava; le quali rimembranze non consistevano in altro che in poter dire: qui fui tanto tempo fa, qui, tanti mesi sono, feci, vedi, udii la tal cosa; cosa che del resto non sarà stata di alcun momento; ma la ricordanza, il potermene ricordare, me la rendeva importante e dolce«³⁶ (s. 105). Og der kunne gives endnu flere eksempler på denne subjektive, personlige tilegnelse.

Giosuè Carducci behandlede Johs. Jørgensen første gang i en lille artikel i Gads danske Magasin, 1906-07, s. 350-51. Det er en kort oversigt over Carduccis forfatterskab i anledning af, at han havde vundet årets litterære nobelpris. Fremstillingen er i det hele nøgtern og upartisk, men det understreges, at Carducci efterhånden fjernede sig noget fra sin ungdoms radikalisme: »Efter som Aarene gik, mildnedes Carduccis Radikalisme. Berøringen med Fortidens store, en Dante, en Petrarca, har her sikkert ikke været uden Betydning. Og saaledes kom det, at Digteren af »Hymnen til Satan« bevæget har kunnet dvæle ved den hellige Frans af Assisis Grav og har kunnet vie den og Kloster-skoven ved Fiesole de to her gengivne Sonetter.« Det fremhæves også, at man hos en række af Carduccis elever som Pascoli, Eliseo Battaglia og Tommaso Neddiani finder den religiøst inspirerede tone fra Carduccis senere år.

Til sidst følger så de to sonetter, Johs. Jørgensen havde oversat, Santa Maria degli Angeli og Fiesole. De er begge optrykt i samlingen Blomster og Frugter (nu VII 196 f.), men den første af dem findes allerede i Pilgrimsbogen og angives at være skrevet ved Assisi 1903 på selve det sted, som den skildrer. Den første del af oversættelsen holder sig nær til teksten, mens der i de sidste linier er byttet noget om på rækkefølgen. Det er karakteristisk, at Johs. Jørgensen i linie 1 og 7 indfører et elegisk »Ak«, der ikke har noget forlæg. Udtrykket »Bjerge blaa«, der er meget almindeligt hos Johs. Jørgensen, findes ikke hos Carducci. Endelig har han ikke kunnet stå for fristelsen til at indføre en af de solnedgange, han elskede så højt. Der er en enkelt ændring af Pilgrimsbogens tekst i de senere udgaver: linie 6: »Elskov over Sletten« rettes til »Kærlighed fra Sletten«. ³⁷

I den anden sonet er den mest påfaldende tildigtning de mange bogstavrim, Johs. Jørgensen helt på egen hånd har anbragt, f. eks.

linie 4: »de brune Brødre op ad Bjærget skride«, linie 7: »og sukkende de sorte Træer suser«. I nogle tilfælde er et specielt udtryk erstattet med et mere almindeligt: linie 2: Florens < la città di Silla;³⁸ linie 5: de brudte Oldtidsmure < le mura dal rotto etrusco sasso.³⁹

Ikke mindst ved valget af de to sonetter med franciskanske emner har Johannes Jørgensen vist sit ønske om at knytte den hellige Frans' navn til Carducci ligesom til Dante.

I 1916 oversatte Johs. Jørgensen Carduccis *La Canzone di Legnano* i sin bog *I det yderste Belgien*. Denne oversættelse, der er meget nøjagtig, har ingen enkeltheder af særlig interesse.

Carducci behandles igen i *Omkring Axen Assisi-Salzburg* (1938), afsnittet *Satans Sanger*, s. 24–28 (skrevet 1935). Johs. Jørgensen tager sit udgangspunkt i et digt af Stuckenberg, der indeholder en påkaldelse af Mefistofeles, giver derefter satanismens historie i korte træk og standser ved Carducci, der på grund af sin hymne til Satan fik æresnavnet *il cantore di Satana*. »Men det er gaaet med Hymnen til Satan som med saa megen anden gammel Oprørskhed – den har mistet Tænderne.« (s. 26). Når man slår op og læser Carduccis digt, viser det sig nemlig, at Satan ikke er så farlig. »Saa betaget var Carducci – af *det første Lokomotiv!* Nu har Pius XI sin egen Banegaard – og vil han ud at køre, spænder han ganske roligt »Satan den Store« for sin Salonvogn.« (s. 28). Denne ironisk bagatelliserende tone overfor hymnen til Satan er Johs. Jørgensen først efterhånden nået frem til. I sin første katolske tid tog han tungere på Carduccis udfordring. Hymnen citeres *Katholiken* 9. okt. 1898 og *Romersk Mosaik* (1901), s. 45, hvor der tilføjes en bemærkning om, at »Carducci talte sandere, end han vidste«. – I stykket *Satans Sanger* lægger Johs. Jørgensen forøvrigt vægt på, at det på den italienske digters 100 års dag ikke var »Satans Sanger«, man fejrede, men litteraturprofessoren og digteren af den patriotiske *Canzone di Legnano*, og han gør opmærksom på, at en af hovedtalerne var den ivrige katolik Giovanni Papini.

En af de italienske digtere, Johannes Jørgensen satte mest pris på, var Giovanni Pascoli (1855–1912). I 1899 havde han i det italienske litteraturblad *Il Marzocco* læst en artikel om Pascolis digtsamling *Myricae*.⁴⁰ I en artikel i *Nat.tid.* 23. sept. 1906 har han for første gang behandlet ham i sammenhæng. Der tales her især om de litterære forudsætninger for Pascolis digte. Der er væsentlig tre: Vergils ekloger,

Dante og den hellige Frans af Assisi. Om den sidste hedder det: »Lige saa lidt som Carducci, der har skrevet saa skønne Sonetter om Kloster-skoven ved Fiesole og om Portiunculakirken ved Assisi, formaar Pascoli helt at unddrage sig den forunderlige Trolddomsmagt, der udgaar fra »den mest italienske af alle Italienere«, fra *San Francesco d'Assisi*.« – Iøvrigt understreges det, at Pascoli er mindre radikal end Carducci og aldrig ville kunne skrive en hymne til Satan.

Omtalen af Pascoli i artiklen i Gads danske Magasin er allerede nævnt.

I to artikler i Berlingske Aftenavis 5. sept. 1942 og 6. nov. 1951 har Johs. Jørgensen hævdet, at det først var i Siena-tiden, han lærte Pascoli at kende. Det må, som vi nu ser, i hvert fald være noget af en overdrivelse. Hvordan det første bekendtskab skulle være gået for sig, har han fortalt i den første af de to artikler. Det skete på digteren Federigo Tozzis landejendom uden for Siena. »Det var i April, vi sad paa det første Græs – »er der ikke nogen, som kan et Digt af Pascoli?« Jo, en ung Pige kunde – fremsagde en af den, Aaret forud afdøde, Digters skønneste Poesier – *c'è oggi qualche cosa di nuovo nel sole*...⁴¹ Jeg kendte ikke Pascoli – nu lærte jeg ham at kende, købte et for et de samlede Værkers mange Bind«. Til dette digt har Johs. Jørgensen også hentydet tre andre gange: Den hellige Katerina af Siena VII, Italiensk (1932), s. 11 og 13 og Den hellige Birgitta af Vadstena II 42, hvor det siges, at digtet står i samlingen *Limpido rivo* (1912). Digtet hedder *L'aquilone*. – At denne scene skulle foregå året efter Pascolis død, er udelukket, da Johannes Jørgensen ikke var i Siena i foråret 1913. Det er sikkert klogest at regne med april 1914. –

I 1924 udgav han en oversættelse af Pascolis Paolo Uccello, der står i *Poemi Italici*. I en efterskrift har han gjort rede for Pascolis liv og virke (s. 33–37). Johs. Jørgensen mener, at Pascolis »Væsen og Værk« må stå en nordbo nærmere end Carduccis og d'Annunzios; Pascoli var nemlig idylliker; »siden Virgil har ingen italisk Digter vidst at aflokke Hyrdefløjten blidere, mere hjærtegribende Toner end han«. – Til sidst gøres der rede for Pascolis stilling til religionen. Han var en tvivler, men nærrede ikke fjendtlige følelser overfor kirke og kristendom. Så lidt som Carducci kunne Pascoli undgå at blive grebet af kirkens stemningsmagt – »man løber ikke saadan fra nitten Aarhundreders Kristendom, man er ikke for intet voxet op med »den guddommelige Komædie« og med *Fioretti*. For Frans af Assisi bøljer selv

den vildeste italienske Fritanker ærbødigt sit Hoved⁴² og ender ofte med at bøje sit Knæ for Ham, af hvem Frans kun er et Billed. Den Stigmatiserede fra Alvernerbjærget fører til den Korsfæstede paa Golgatha.« (s. 36).

Dantes mildnende virkning på en italiensk fritanker fremhæves altså her lige som ved Carducci. Som i 1906 er det Vergil, Dante og Frans af Assisi, der nævnes i forbindelse med Pascoli. Ligesom Dante og Carducci knyttes han til San Francesco, atter ikke mindst ved valget af digtet, Paolo Uccello, hvori helgenen spiller en hovedrolle. I det hele taget, siger Johs. Jørgensen, optræder Frans ofte i Pascolis digte, og i dette digt har han »givet den italienske Kristendoms dybt franciskanske Væsen et kunstnerisk fuldendt Udtryk«. (s. 37). — På bogens sidste blad står, omgivet af en laurbærkrans, ordene: LAVS-DEO-ET-SANCTO-FRANCISCO.

Oversættelsen af Pascolis digt er ret fri, både med hensyn til form og indhold. Originalens form er fuldstændig regelmæssig: af de ti kapitler har de ni første syv terziner + en afsluttende linie, det sidste fire terziner + den afsluttende linie. Der er elleve stavelser i hver eneste linie, og den jambiske rytme er overholdt. — Hos Johs. Jørgensen varierer kapitlernes længde meget, fra 6 til 8½ terzin, og kun tre kapitler (foruden det afsluttende) har samme længde som hos Pascoli. Liniernes længde varierer også meget, mest mellem 10 og 13 stavelser; 14 stavelser findes også et par gange: kap. 8, l. 5 og kap. 10, l. 6. Den jambiske rytme brydes mange steder.

Oversættelsen er i det hele kortere end originalen; kun kap. 1 er udvidet. I dette har Johs. Jørgensen til gengæld ydet noget fint: i originalen *ser* man slet ikke maleren Paul di Dono, i oversættelsen gør nogle konkrete træk ham levende: l. 2: »sad Paul di Dono, støttet Haand mod Kind«; l. 12 = l. 14: »Den gamle Maler drog sig i sit Skæg.« Også Paolos tanker og følelser omtales meget mere end hos Pascoli. Særlig smuk er l. 15: »Det var en Stillids — eller var en Sissen —«, der i forbindelse med de omgivende linier røber malerens kærlige, dvælende betragtning af fuglen.

I de øvrige kapitler er der som nævnt en tendens til forkortning. Et andet træk er ændringer af enkeltheder, der vanskeligt opfattes af et dansk publikum. Kap. 5, l. 7 f.: »Oh! non voglio un podere in Cafagiolo, / come Donato«⁴³ bliver til »Aa, det er ingen Bondegård, jeg vil —«. Et par specielt franciskanske træk forsvinder i kap. 6, l. 18 og kap. 7, l. 6.

Helt personligt digter Johs. Jørgensen videre i kap. 4. L. 16–19 lyder: »og Fristeren til Paolo sig neg. / Saa lys var Kvælden – og saa mørk hans Stue . . . / Der var en Duft, som gjorde ham saa veg – / en Duft af Gyvel – ak, af gamle Minder . . .« De tre sidste linier har intet forlæg. En ganske tilsvarende situation findes Den hellige Katerina af Siena 28, Italiensk 19.

Kap. 10, l. 8–11, der også er originale, giver en helt nordisk poesi, der er Pascolis digt fremmed: »mod Skyerne, der sejled maanehvide / ud over Nattehimlens dybe Blaanen. / Men tavs laa Mark og Eng i diset Graanen, / og Skyerne tav, og tavs gik Nattens Vind«. Af samme art er kap. 3's sidste linie: »Og dybest inde hulked Nattergalen«, der er rent dansk-romantisk.

Det oplyses i bogen selv, at oversættelsen blev påbegyndt i Siena i 1915.

Antonio Fogazzaro og Gabriele d'Annunzio var for Johs. Jørgensen de to modsætninger i moderne italiensk litteratur. Fogazzaro havde han tidligt stiftet bekendtskab med. I Katholiken 10. februar 1901 citerer han nogle steder af Fogazzaros bog *Ascensioni umane*, hvori denne hævder, at der altid vil være overensstemmelse mellem religionen og den *sande* videnskab. Fogazzaro mener endvidere, at både kirken og videnskaben er nødvendige for udviklingen, idet den første virker som den konservative, den anden som den progressive faktor deri – i lighed med, hvad der sker i organismen, hvor ét princip søger at bevare slægtstypen, et andet at frembringe nye variationer. Johs. Jørgensen giver disse tanker sin tilslutning, og han er et par gange senere vendt tilbage til Fogazzaros bog.⁴⁴

I Nat.tid. 14. jan. 1906 omtaler Johannes Jørgensen Fogazzaros bog *Il santo*, som han sætter stor pris på p. gr. af dens fine psykologi og – navnlig – dens etiske holdning. Iøvrigt kommer han ikke nærmere ind på bogen. Derimod giver han på grundlag af en tysk tidsskrift-artikel en sammenligning mellem Fogazzaro og d'Annunzio. I denne artikel hævdes det, at Fogazzaro i virkeligheden er en større psykolog end d'Annunzio; Johs. Jørgensen fortsætter: »De Kampe, Fogazzaro skildrer, er Sjælekampe, medens d'Annunzio kun giver sig af med Dannelseskampe, og hermed hænger det sammen, naar Motiveringen hos d'Annunzio væsentlig er æsthetisk, hos Fogazzaro ethisk.«

11. febr. samme år omtales *Il santo* og de andre dele af den trilogi, den tilhører, noget udførligere. Johs. Jørgensen roser Fogazzaro, fordi

hans værk skildrer en udvikling opad – i modsætning til f. eks. Zolas *Les Rougon-Macquart* og Thomas Manns *Buddenbrooks*. Det er i det hele taget den etiske værdi, der er det vigtigste for vor digter: *Il santo* »er en Bog af den Art, som renser og lutrer Viljen gennem intet andet end selve *Sandhedens* uforlignelige Magt«.

I en artikel i *Nat.tid.* 28. maj 1911, optrykt IV 185–89, sammenlignes d'Annunzio og Fogazzaro med Brüssel og Brügge. Modsætningen er nu så skarp, som den kan blive. »Der maa uafbrudt vælges i Livet, og Valget staar i vore Dage . . . mellem Døgnet og Evigheden, mellem det forgængelige moderne og det uforanderligt menneskelige« – altså mellem Brüssel og Brügge, mellem d'Annunzio og Fogazzaro. Den sidste er en af de største digtere, Italien har haft, mens den første er »den store Reklamemager d'Annunzio«.

2. juni 1912 polemiserer Johs. Jørgensen mod Emil Rasmussens italienske personskildringer: »De Italienere, han skildrer, ligner ikke meget Heltene i *Fogazzaros* Romaner. Men de minder om Personer hos d'Annunzio, og især genkalder de i ens Erindring det Galeri af Forbrydere, hvis Bedrift fylder Side efter Side af de store romerske Dagblade.«

Fjorten dage senere (16. juni 1912) anmelder han Fogazzaros efterladte roman *Leila*. Han siger, at der er »en hel Verdens Afstand mellem et Værk som dette – saa umiddelbart groet frem af den norditalienske Natur – og en *d'Annunzios* kunstlede, europæisk tilskaaarne Arbejder«. Johs. Jørgensen opholdt sig på denne tid i Italien, og et citat af *Leila* giver nok et udtryk for hans egen glæde over at være borte fra København. Det er helten i bogen, der tænker: »Hvilken Vederkvælgelse at have forladt Milano i det mindste for nogle Uger, ikke længere se noget til den fritænkernes Plebs, der forfulgte ham, fordi han lydigt havde bøjet sig for Kirkens Afgørelse, og den farisæiske Plebs, der dadlede ham, som Kætter, fordi han tænkte, talte og troede som et moderne Menneske!«

Sine sidste bemærkninger om Fogazzaro har Johs. Jørgensen gjort i en artikel i *Nat.tid.* 18. maj 1914. Han taler her om d'Annunzio-begejstringen i Italien. Derimod bryder den italienske (det vil sikkert sige sienesiske) ungdom sig ikke om Fogazzaro. »»Han er mere berømt hos Jer [tyserne] end hos os,« siger de. For en Del kommer dette maaske af, at Fogazzaro var Kristen – og det er det moderne Italien ikke.« – Denne artikel rummer ellers en omtale af d'Annunzios bog *Contemplazione della morte*. Der er i bogen en scene, hvor en digter

(d'Annunzio selv) på sin manddoms højde og overfor døden skal vælge, om han vil være med eller mod Gud. »Dette er Øjeblikket, da Frans af Assisis gennemstungne Haand hviler paa den landflygtige Italieners Hoved. Et Øjeblik – skæbnetungt, afgørende, et af de Øjeblikke i en Mands Liv, som bestemmer hans Fremtid.« Digteren vælger: *mod* Gud. Som Frans blev nævnt i forbindelse med Dante, Carducci, Pascoli, således her med d'Annunzio – men med modsat fortegn!

At Johs. Jørgensen på det tidspunkt, her er tale om, omkring 1914, kunne vurdere d'Annunzio som digter, fremgår af den omtalte artikel fra 1942. Det hedder her efter omtalen af Pascoli (se tidligere): »fra Pascoli gik Vejen højere op paa Parnasset, til Gabriele d'Annunzios stormomsuste Tinder.« – Om d'Annunzios tale ved Dante-jubilæet i 1921 skriver han, at ordene »er pragtfulde – som d'Annunzios Ord altid er det«, »Ild luer i Ordene!« (Breve fra Assisi 23, 24). Denne anerkendelse af digterevnerne, men protest mod tendensen minder om Johs. Jørgensens forhold til Johannes V. Jensen, som dog får en varmere anerkendelse som kunstner.

I en kronik i Berl. Aft. 4. april 1925 mener han, at Danmark står i taknemlighedsgæld til d'Annunzio, som virkede for, at Italien skulle gå ind i krigen på de allieredes side, og derved på en måde bidrog til, at vi fik Nordslesvig tilbage. Det er yderst sandsynligt, at Johannes Jørgensen, hvis tyskerhad under 1. verdenskrig er kendt, har fået mere sympati for d'Annunzio, fordi han var med til at føre sit land ind i krigen mod Tyskland. En lignende politisk vurdering af en italiensk digter vil vi møde senere.

Før den første verdenskrig opstod i Italien den radikale bevægelse inden for litteratur og malerkunst, som kaldtes futurismen. Johannes Jørgensen omtaler den første gang i en artikel i Nat.tid. 14. dec. 1913. Han giver en saglig redegørelse for futurismens synspunkter, som han naturligvis ikke kan dele, men dog heller ikke pure afviser. Johannes Jørgensen var altid interesseret i at følge med i nye litterære strømninger, selv om de gik stik imod hans egne ideer. Han holder sig som rimeligt til den litterære futurisme. Her omtales for første gang Giovanni Papini, der i det florentinske blad Lacerba har skrevet en udmærket artikel om emnet: »Hvorfor er jeg Futurist?« Til sidst giver Johs. Jørgensen sit lige så upartiske som forudseende syn på futurismen: »Men der er bag Galskaben en virkelig Kunstnervillie – en desperat Trang til

at sige det hidtil usagte, det, man hidtil har anset for uudsigeligt – og det er dog derpaa, man kender den sande Kunstner. Der er i Italien, netop i Italien, nok, der kvinkelerer paa de gamle Guitarer og Mandoliner. Om Marinetti samler sig en Kreds af Unge, der brændende, desperat vil den mest sviende Sandhed, den hensynsløseste Skønhed . . . Naar ti Aar er gaaet, vil Futurismen som Kunstprogram være glemt – som Symbolismen er det nu. Men der vil staa to–tre Digtere tilbage.« Dette fordomsfri syn på det unge Italien er sikkert opstået hos Johs. Jørgensen i Siena 1913–14, jfr. en artikel 16. dec. 1914, hvor han indrømmer det moderne Italien ret til at leve sit eget liv uafhængigt af fortiden.

I begyndelsen af 1915 læste Johs. Jørgensen Papinis berømte opgørsvog *Un uomo finito*. Bogen findes i hans bibliotek. S. 279–80 skriver Papini om en række italienske forfattere, bl. a. Dante, Boccaccio, Machiavelli og Carducci. Karakteristisk for disse forfattere er efter hans mening klarhed og styrke, tilsyneladende fattigdom, robust enkelhed, streng glæde – storhed og frihed. Johannes Jørgensen tilføjer: »Ed è lo utile di Papini stesso« – det er det nyttige hos Papini selv. Her er altså stadig en æstetisk vurdering. – På mangfoldige punkter har den danske digter, som hans streger røber, følt sig truffet af Papinis beretning. Det kan være en skildring af en fattig ungdom: bogens jeg var grim, dårligt klædt; han følte, at ingen elskede ham eller kunne elske ham; han troede, de kønne piger lo ad ham (s. 34). Eller kapitlet *Giornate vergognose*, der skildrer et indholdsløst, skamfuldt, nedværdigende dagdriverliv med aviser, kafeer og bordeller (s. 210–12). Også følelsen af hjemløshed lever Johs. Jørgensen med i. Papini skriver: »non ho la pietra di una certezza su cui posare il capo; non ho un pezzo di mondo ch'io possa cinger di muro e dire: è mio!«⁴⁵ (s. 63). – Der er kommet en ny litterær generation, der allerede føler sig som sejrherre . . . De er af en anden race, taler et andet sprog. En forståelse er umulig. – Her er der tilføjet: Johs. V. Jensen etc. (s. 296). Selv den litterære situation forstod Johs. Jørgensen indefra. Mange af hans egne – mest triste – stemninger, fra den svundne ungdom til de seneste år, har mødt ham i denne oprigtige, alvorlige, meget velskrevne bog – kun få måneder før han begyndte at skrive sit eget livs legende.

Efter krigen vendte Johs. Jørgensen i en ny artikel, fra okt. 1922 (*Breve fra Assisi* 56–61), tilbage til futurismen. De ti år, han talte om, er nu omtrent gået, og man kan fælde en ny, mere afklaret dom. Han fremhæver nu Papini som hovedmanden: lige før krigen »var det mest

fremtrædende aandelige Fænomen i Italien den saakaldte *Futurisme*, og dens ledende Mand var Florentineren *Giovanni Papini*«. Til gengæld er Marinettis aktier nu sunket: han kan kun regnes for bevægelsens herold og agitator.

I denne artikel er Johs. Jørgensens interesse drejet. Hvad der nu optager ham, er mest futurismens politiske perspektiv. Et citat af en udtalelse af Papini fra 1914 rummer en meget nationalistisk bemærkning, og denne nationalisme sættes nu i forbindelse med fascismen: »Der gaar en lige Linje fra Papini til Mussolini, men Romagnas Kraft var nødvendig for at virkeliggøre, hvad der i Toskana kun var Tanke, Ønske og Haab.« Futurismens berettigelse skal altså nu bestå i at have beredt vejen for fascismen! Vi er meget langt fra de ni år gamle betragtninger om futurismens ideale higen efter sandhed og skønhed. Forresten er Johs. Jørgensen nu mere interesseret i Papini end i futurismen som sådan. Papini havde i mellemtiden omvendt sig, og for vor danske katolik havde andre konvertiter altid stor interesse.

Den sidste italienske digter, vi vil omtale, er sieneseren Federigo Tozzi (1883–1920). Han omtales i forordet til 2. udg. af bogen om Katerina af Siena (1927) som »en af det unge litterære Italiens fineste Navne. Hans Hovedværk (*TRE CROCI*) er en Provinsroman, der i sin stille, resignerede Sørgmodighed minder en Dansk om Herman Bang«. Den sidste bemærkning er gentaget i en artikel fra 1946, optrykt Gamle Adresser, 1947, s. 10. Bangs navn er også skrevet til ved fortællingen *Una recita cinematografica* i Johs. Jørgensens eksemplar af novelle-samlingen *Giovani* (1920), som han læste i 1921. — Federigo Tozzi var den danske digters ven. Det var på hans landsted, den unge pige hin fjerne forårsdag fremsagde et digt af Pascoli. Og i det meget smukke mindedigt om de uforglemmelige år i Siena, *Memor Fui Dierum Antiquorum*, i Orion over Assisi (1959) har han husket sin tidligt mistede ven.

Den bog af Tozzi, der i virkeligheden interesserede Johs. Jørgensen mest, var nok *Bestie, Prose liriche* (1917). Og sådan måtte det næsten være. I denne bog fortæller Tozzi levende og med en rigdom af enkeltheder om Siena, som han har forladt, men stadig mindes og mindes påny. Hvor mange erindringer måtte denne bog ikke vække til live hos Johannes Jørgensen, der to år tidligere havde forladt Siena og bosat sig i Assisi! Et enkelt sted i disse lyriske prosastykker har han særlig frem-

hævet. Det er s. 103, hvor det hedder: »Città, dove la mia anima chiedeva l'elemosina.« – by, hvor min sjæl bad om almisse. Dette var netop Johs. Jørgensens følelse overfor Siena. I forordet til sin bog om den hellige Katerina, der er skrevet i foråret 1915, kan han takke »Sienas aabne Hjerter«, »I, som var Landets sødttalende Ungdom, Sønner og Døtre af Toskana«; gæstfrit optog de den allerede grånende mand iblandt sig. Minderne har meldt sig med styrke, om forelskelse og ensomme, melankolske aftener; han har hæftet sig ved steder som disse: »E tutte quelle ragazze, forse ora madri, e non le riconosco, di cui ero un poco innamorato!«⁴⁶ (s. 100); »La mia malinconia aumentava con la sera«⁴⁷ (s. 66); »Ecco la sera, quando le cose della stanza doventano pugnali che affondano nella mia anima«⁴⁸ (s. 163). – Bag i bogen har Johannes Jørgensen skrevet et lille vers på italiensk, der begynder: »Ecco Siena che parla / ai cuori aperti« – dette er Siena, der taler til de åbne hjerter . . .

Lad os til sidst samle, hvad vi kan sige om Johannes Jørgensens forhold til den italienske litteratur. For det første har han en ret udpræget forkærlighed for værker med et etisk-religiøst grundpræg. For det andet lægger han vægt på at fremhæve San Franciscos (og i anden række Dantes) betydning for de senere digtere. For det tredje kan vi se, at han hos de italienske forfattere i overvældende grad fæster sig ved det, der har lighed med hans egne stemninger og tilstande. – Også på det litterære område spillede Siena en stor rolle. Den talte virkelig til hans åbne hjerte.

Det bør fremhæves, at den udenlandske litteratur, der havde Johannes Jørgensens største interesse, ikke var den italienske, men den franske. Det kan ses på mangfoldige måder. Han har skrevet mange flere anmeldelser af franske end af italienske bøger, og han er i sine værker uden tvivl langt mere påvirket af fransk end af italiensk litteratur. Sin begejstring for fransk litteratur har han mere end én gang udtrykt. Nat.tid. 23. febr. 1913 taler han således om »Frankrigs absolute litterære Overlegenhed – *Galliens æsthetiske Primat*.« Berl. Aft. 2. jan. 1928 fremhæves franskmændenes og den franske litteraturs elegance og intelligens.

Allerede på sin første Italiensrejse lærte Johannes Jørgensen de italienske stornelli, folkesange, at kende. Vælskand 158 f. oversættes en

række stornelli, men de synes ellers mest at have interesseret ham fra den musikalske side. Det karakteristiske er, at Johs. Jørgensen mest omtaler disse, oftest vemodige, sange i forbindelse med aften- og natstemninger: Rejsebogen III 110: »Og underligt dragende, med al Tungsindets lokkende Magt, sang det gennem Giovannis Sjæl i denne maanelyse Nat mellem de tavse Apenniner: *Non si fa più l'amor con te, carina*.⁴⁹ »; Vælskland 140: »langt borte i Natten løftede sig en Sang, en *Stornello's* ensformigt stigende og synkende Strofe – en tungsindig Lyd, som stadig og stadig kom igen«; Den hellige Katerina af Siena 283: »en Stemme stiger fra de mørknende Marker og synger en vild og vaandefuld *stornello*«. Vi lægger mærke til, at den vemodige melodi stadig fremhæves, og at stornelloen altid høres på afstand. Det er interessant at se, at dette stornello-motiv i virkeligheden fortsætter et tema i Johs. Jørgensens ungdomsdigtning. I Stemninger (1892) hedder det: »Og under dine Hænder . . . vælder Musikken vemodig blød ud gennem Høstaftenens Skumring« (VII 68). Og i digtet Foraarsevangelium VIII i Bekendelse: »Du drager som sagte, sørgmodig Musik / i en lun og skumrende Stund« (VII 119).

III. Italiensk kunst.

Billedkunsten var sikkert det område af italiensk kultur, Johannes Jørgensen kendte mest til før sommeren 1894. Det slutter vi af en bemærkning om hans ophold i Berlin i dette år: »Vi besøgte Musæerne. Nu saae jeg alt det, som før kun havde været Navne og Afbildninger i Kunsthistorien«. Blandt de værker, han så i Berlin, var følgende italienske: »Leonardos Santa Lucia; Madonnaer af Botticelli; Helgener af Duccio; Relieffer af Mino da Fiesole« – altså middelalder- og renæssancekunst.

I Nat.tid. 4. nov. 1906 har Johs. Jørgensen fortalt om sit møde i München i 1894 med den unge tyske maler Otto Eckmann. Han »var begejstret for Italien, som han lige var vendt hjem fra« og »modtog mig paa det hjerteligste, og snart sad jeg . . . i hans Atelier, bladede i en nylig udkommen Bog om Botticelli«. Dette kan kun have virket inciterende på den unge danske digters interesse for den kunst, han skulle opleve i sit forjættede land.

Under stridighederne med Sophus Claussen i Rapallo kunne der også blive tale om italienske malere. Claussen holdt, hvad der ikke over-

rasker os, på Tizian, men Johs. Jørgensen forsvarede Giotto og Duccio (Nat.tid. 23. juni 1909, optrykt IV 336). Sin begejstring for disse malere havde han fra Mogens Ballin. Det hedder på det nævnte sted: »Og jeg, Hjemmefødningen, havde fanget et Glimt af en anden Kunst og kaldte Giotto og Duccio for »de rene Tinder« . . . « Dette udtryk havde Ballin netop brugt om dem i en artikel i Taarnet, 1. årg., s. 191, jfr. Vælskland 73, hvor Cimabue ved en fejltagelse er nævnt i stedet for Giotto.

Hvor interesseret han på dette tidspunkt var, kan man se af, at han i Luino, hvor han kun havde kort ophold, i brændende varme gik helt ud af byen for at se nogle fresker af Luini (Vælskland 20). Også i Lucca så han den smule kunst, der var at se. — Vælskland 64 skriver han: »Af Perugias mange Kunstskatte saa vi kun faa — foruden Domkirken og Palazzo dei Priori S. Bernardinos Façade med de violinspillende Engle. Hverken Ballin eller jeg var særlig æsthetisk interesserede — begge ledes vi af religiøse Motiver.« Men det passer nu ikke helt.

I Assisi og omegn så han naturligvis, hvad der var at se, især Giotto og Cimabue. Rejsebogen III 70 f. omtales de som »den majestætiske Cimabue og Sjælenes Maler, den rene Mester i Penslens Kunst, nemlig Giotto.« Vælskland 76 kaldes Giotto ligeledes »den store Sjølemaler«. Mange timer tilbragte Ballin og Johs. Jørgensen med at studere freskerne i S. Francesco. Det understreges, at billederne har et formål ud over det kunstneriske: Giotto har smykket hvælvingerne »saa overdaadigt til Guds og hans Helgens Ære«. Og Cimabue har givet en madonna »sin Farves vidunderlige Gyldenlød, for at vi desmere skulle beundre og føle os andægtige« (III 71).

Denne første rejse stod altså kunsthistorisk set i Middelalderens tegn. Under den anden Italiensfærd 1899–1900 kommer Johs. Jørgensen en dag tilfældigt ind i S. Maria sopra Minerva, den eneste gotiske kirke i Rom, som han i modsætning til barok- og rokokokirkerne finder meget smuk. Imidlertid hævder han nu som før, at de religiøse værdier står over de kunstneriske: »Med sine slanke Søjler, farvede Ruder, skønne Mosaiker er denne Kirke en kostbar Skat — og den hvælver sig over en uendeligt større, uendeligt værdifuldere Kostbarhed — den hellige Katharina af Sienas Lig« (Romersk Mosaik 107). På denne romerrejse får Johannes Jørgensen øjnene op for renæssancekunsten. Han sætter nu Raphael og Michelangelo over Giotto, Angelico og Perugino (s. 110). Men han hævder, at den tidlige renæssance ikke er en genoplivelse af antikken, men det fuldendte slutpunkt af den udvikling, der begyndte i

Middelalderen; han taler om »hele hin vidunderlige Bjærgkæde, der begynder med Cimabue og ender med Bernini«. Sådan ville Johs. Jørgensen som god katolik gerne mene, men det må vist indrømmes, at den moderne kunstvidenskab har givet ham ret. — I slutningen af samme kapitel fremstilles Michelangelo som Frans af Assisis efterfølger; vi skal tro på »den Simpelhedens og Fattigdommens Aand, der gennemtrængte Michelangelos Liv . . . den Linje, der fra Verdens største Kunstner fører lige tilbage til den lille Guds Fattige fra Assisi« (s. 120). Kapitlet indeholder også et citat af Ruskin, hvor han med Johs. Jørgensens bifald bl. a. siger: »Jeg har derfor sagt . . . at al skøn Kunst maa have en Rod i Dyd, og at den atter bærer Dydens Frugter . . .« (s. 117). Her møder vi et lignende syn på kynsten, som vi flere gange tidligere har fundet hos den danske digter.

Ideen om Renæssancens og Middelalderens samhørighed har Johannes Jørgensen påny hævdet i den tidligere omtalte polemik med Bierfreund i Katholiken. Han siger her (V 60), at Renæssancens kunstblomstring har sin oprindelse hos de to ordensstiftere Frans og Dominikus. Frans' ånd får sit højeste kunstneriske udtryk hos Giotto, Dominikus' hos Dante og Michelangelo. Den store billedhuggers placering er altså ændret, men ellers er synspunkterne jo de samme som i Romersk Mosaik. — Der skelnes iøvrigt her mellem den tidlige renæssance, som Johs. Jørgensen sympatiserer med, og den senere, som han ikke kan lide, i politikken repræsenteret af Medicierne, i kunsten af Brunelleschi og Donatello.

Romerske Helgebilleder (1902), s. II opfattes nogle malere som symboler på god og dårlig moral: »Det var ikke uden moralsk Betydning, at Venedig før sit moralske og politiske Forfald forlod Bellinis Madonnaer for Tizians Venus« — eller på vantro og tro: »det var et Symbol paa Niels Stensens tilstundende Konversion fra Hollands Spinozisme til Italiens Katholicisme, at hans Smag vendte sig fra Rembrandt til Raffael, fra det Menneskelige til det Guddommelige.«

Det er omkring århundredskiftet middelalder- og renæssancekunst, Johs. Jørgensen holder af. Barok og især rokoko kan han derimod ikke lide. Romersk Mosaik 112 hedder det, at »Renæssancen frembragte . . . ikke andet end Barokstil og Rococo«. Her bygger han på en teori om, at en åndelig bevægelse først sætter frugt i den næste generation; Renæssancen har værdi, fordi den er en frugt af Middelalderen. S. 13 tales der med mishag om de »butede Barok-Engle« på vievandskarrene i Peters-

kirken. S. 70 siger han om S. Andrea delle Fratte: »Udvendig er den graa og grim, bygget i hæsliig Rokoko«. S. Ignazio dømmes lige så hårdt: »denne frygtelige Rokokokirke, i hvis Loftsmalerier Helgener og Engle gør Gymnastik opad perspektivisk Arkitektur og massive Skyer« (s. 104). S. 175 er det atter barokken, der må holde for: »hvilken dyb, liturgisk Værdighed i Holdningen [i den oldkristelige S. Clemente], hvilken Modsætning til hin Efterrenæssancens Kunst, der med sine store Gestus søger at dække over det manglende aandelige Indhold!«

I Romerske Helgenbilleder finder vi et lysere syn på barokken: malarieret er ganske vist i tilbagegang: »Dominichini og Caracci taaler ingen Sammenligning med Raffael og Michel Angelo«, men bygningskunsten »frembringer i *Barokken* en Stil, der »i Søjler, Kapitæler, Figurer stræber at udtrykke aandelig Anspændelse, Begejstring, Extase«.« Det citat, her er indsat, er taget fra R. Vendelbos artikel Barokstilen i italiensk Arkitektur, der stod i Tilskueren i slutningen af 1901, efter at første del af Bogen om Rom var udkommet. Johs. Jørgensen har simpelthen overtaget denne artikels synspunkt.

Ellers var det under det første ophold i den evige stad tydeligt nok de oldkristelige kirker, der havde hans største interesse.

For Johannes Jørgensen var litteratur og kunst ikke to adskilte verdener; de sammenligninger, der gang på gang rinder ham i tanke, når han læser, er endnu et vidnesbyrd om hans dybe kærlighed til de gamle, fromme italienske malere. I sin efterskrift til Fioretti skriver han om de simple og ydmyge mennesker i denne bog: »mere end én Gang har de mindet mig om de underfulde Altertavler af prærafaelitiske Mestre, Duccio, Giotto, Simone Martini«. Nat.tid. 14. jan. 1906 siges Fogazzaros roman *Il Santo* at indeholde »en Række Skikkelser, hvorover hin Naturovervindelsens ejendommelig ophøjede Skønhed hviler, som man beundrer i de Ansigter, Giotto eller Angelico har malet«. Sammesteds 16. juni 1907 hedder det om Heinrich Suso: »der er i hans Fremstillingskunst en naiv Anskuelighed og en Rigdom paa rene Farver, der ikke kan andet end bringe En til at tænke paa de gamle Altertavler nede i *Academia* i Florens eller paa Stephan Lochners Kirkebilleder i Køln.« Johs. Jørgensen mener, at man med rette har kaldt Suso mystikkens *Fra Angelico*. I en ny artikel 14. juni 1908 taler han om sin bog *I det Høje* og siger, at han i den vil frembringe billeder af sjæle – »en Række Fresker som dem, Simone Martini har malet i den højre Korsarm i Underkirken i Assisi«. Endelig hedder det i *I det Høje* V 244 efter

et citat af Camilla Battista Varani: »Uvilkaarligt maa man, naar man læser denne Beskrivelse, tænke paa de prærafaelitiske Maleres Fremstillinger af Munkes og Nonners Syner og Ekstaser.« Alle disse citater stammer fra årene 1902–08, og da der i dem alle er tale om den mid-delalderlige kunst, har vi lov at tro, at denne stadig har stået Johs. Jørgensens hjerte nærmest. – Det forekommer mig, at vi her skimter noget af det, der må have spillet en rolle for Johs. Jørgensen som helgenbiograf. De gamle billeder, der gled forbi hans indre øje, har hjulpet til at gøre fortidens store skikkelser nære og levende. Den svundne tid var ej forbi.

Omkring 1906 skete der en ændring i Johs. Jørgensens syn. Han sympatiserer nu mere med barokkunsten og – i hvert fald for en stund – mindre med den gotiske. I en artikel fra Køln 15. juli skriver han: »I sit store, fortjenstfulde Værk »Italien« retter Professor J. L. Heiberg et særdeles kraftigt Angreb paa den gothiske Kunst, som han er meget nær ved helt at ville reducere til intet. Fuldstændig Ret heri har han nu paa ingen Maade – men der er noget i hans Uvillie, som ogsaa andre kan forstaa Aarsagen til og deltage i.« Det er det ærkebiskoppelige museum i Køln, der har skuffet Johs. Jørgensen, bl. a. Lochners værker. Han hævder dog, at Fra Angelico står meget over Lochner.

I en følgende artikel, fra Fulda, en uge senere (Nat.tid. 22. juli 1906) sker overgangen til sympati for barokken. Johs. Jørgensen har i den senere tid set megen gotisk og nygotisk kunst. Nygotikkens eftergjorte naivitet gør et uægte og åndløst indtryk på ham. Men af ånd, af »Livets og Virkelighedens Aand«, finder han »endnu et sidste døende Pust i det syttende og attende Aarhundredes Barokkirker.« Netop her i Fulda, den udprægede barokby, er dette gået op for ham. Det lykkes endog at give barokken en religiøs tydning: den galskab og den krampe, der gennemryster denne stil – »er den ikke den naturlige Virkning af de Rationalismens og Fornægtelsens giftige Bid, hvorunder hine Aarhundreders Troende vaandede sig, og som de maatte opbyde en bogstavelig talt *rasende* Energi for at staa imod?«

Der er grund til at fremhæve, at denne smagsændring først og fremmest er vendt mod nygotikken og den tyske gotik. Som vi har set, fortsætter Johs. Jørgensen efter 1906 med at omtale de italienske malere hinsides Raphael med beundring. Det samme havde han gjort i Nat.tid. 4. marts 1906, hvor han hævder, at den senere kunsts selvoptagethed adskiller den fra den præraphaelske. Han citerer med tilslutning et brev

fra den franske maler Marie Charles Dulac: Perugino »er et Menneske, der beskuer sig selv, Michel-Angelo et Menneske, der ikke ved af andet end sig selv. Giotto og de Primitive er derimod Mennesker, der er uvidende om sig selv og gaar, hvorhen Naaden fører dem«. Vi har sikkert lov til, som vi også helst vil, at betragte oppositionen mod den gamle italienske kunst som ret svag og forbigående.

Den nye smag for barokken var vist mere holdbar. Ganske vist kom der et frygteligt tilbagefald i 1912. I en artikel i Nat.tid. 18. august står der: »Man kan vel overhovedet sige, at siden det sextende Aarhundrede synes næsten al Kunst, der har med Kirken at gøre, at have været besat af en Løgnens Aand. Lige fra Hvælvingerne og Altrene med deres Engle og Skyer og Straaler til det mindste af de hellige Kar er alt i Barokkens og – endnu mere – i Rokokoens Kirker hult, theatralsk, uden indre Sandhed. Man bruger saa store Fagter for at skjule, at man intet mener af det altsammen. Det er ingen Tilfældighed, at hine Tidens Yndlingsmateriale var Stuk.«

Men i et stykke, der er dateret Firenze, Nytaar 1938, og optrykt i bogen Gamle Adresser (1947), tales der med betagelse om »Barokkens vældige Aarhundrede! Det italienske Seicento! Det Aarhundrede, som byggede de romerske Paladser, skabte de æventyrskønne Villaer – og opførte de Kirker, som Gothikens intransigente Elskere forkaster og forkætrer som Djævelens Værk« (s. 70 f.). Derimod gouterer Johs. Jørgensen stadig ikke de alt for jordiske fremstillinger af engleskarer i barokkirkerne. Alligevel kan han inden et citat af den gamle artikel fra Fulda hævde, at han nu endnu mere end dengang kan stå inde for sin apologi for barokken. Citatet rummer netop den omtalte religiøse tolkning af barokkunsten, og Johs. Jørgensen fortsætter: »Anderledes sagt – *Barokken er den sidste kristne Stilart*« (s. 72). Hvad der følger efter – rokoko, empire og nygotik – har ingen religiøs inspiration. Johannes Jørgensen mener derfor, at ånden er borte, og bryder sig som følge deraf ikke om disse stilarter.

Johannes Jørgensens interesse for italiensk kunst samlede sig i 1894 om den middelalderlige kunst. Siden udvidedes hans smag, optog renæssancekunsten, senere barokken. Inden for de to første perioder har han i det væsentlige kun beskæftiget sig med malerkunsten, hvorimod han fremhæver barokkens bygningskunst. Hans syn på den italienske kunst er helt og fuldt præget af hans katolske tro.

Disse sider har kun i ringe grad handlet om Johannes Jørgensen som digter – hvad der ellers naturligvis er langt det vigtigste. Men det har været meningen at tegne et billede af en katolik, hvis tro og vilje til tro var så stærk, at den gennemtrængte hele hans tænkemåde og alle hans meninger – og samtidig af et menneske, for hvem det personlige var alt. Et samlingspunkt for disse modsætninger – det er Johs. Jørgensens kærlighed til den hellige Frans af Assisi. Det var ham, der fik betydning for hans opfattelse af Italiens kunst og litteratur – og det var ham, der med sin naturglæde, sit milde sind og sin rige og skønne sjæl kom Johannes Jørgensen i møde med *den* katolicisme, som han kunne forstå. – Det er denne kærlighed, den store digter har lært os at tage del i. Den hellige Frans' lattermilde ydmyghed er takket være ham blevet levende og nær også for den, der ikke selv er katolik.

NOTER

I: 1. Fuldstændig underkastet Kirkens autoritet. – 2. Djævelen og hans kompagni lever i tungsind; vi bør altid glæde os i Herren. – 3. Helgenen glæder sig i alle Herrens værker; af dem dannes der en trappe til ham, som gav tingene liv, bevægelse og eksistens. – 4. Kun de kristne kan føle naturens guddommelige harmonier. – 5. På dette sted har Vælskland utvivlsomt forvansket virkeligheden. Det uantagelige mirakel var egentlig følgende: ved den hellige Chiara af Montefalcos balsamering fandtes tre små kugler i hendes hjerte, som alle tre vejede lige meget; alligevel har to af dem samme vægt som én. At det er dette mirakel, der er tale om, ses både af Rejsebogen III 124 og Pilgrimsbogen III 251–53. I Vælskland har J. J. i stedet indsat et formentligt helgenlig, der viste sig at være udskåret i træ. – 6. Senere har J. J. netop fremhævet morgenen som den særlig kristne tid af dagen, Breve fra Johannes Jørgensen til Viggo Stuckenberg 66 f., Pilgrimsbogen III 261. – 7. Den opfattelse af rosenkransandagten, der er udtrykt i Rejsebogen, tog J. J. allerede afstand fra i forordet til 1. udgave, der er skrevet et halvt år senere end bogen selv. – 8. På lignende måde er en replik i Rejsebogen (III 111) overført til bogen om Katerina af Siena s. 11, hvor vi får den på italiensk. De unge piger i Assisi sagde, at Padre Felice »var altfor smuk til at være Munk.« Det samme kunne kvinderne i det 14. århundredes Siena sige om en ung munk: »Com' é bello! troppo bello per essere frate! che peccato!« – 9. Den samme opfattelse har J. J. hævdet Pilgrimsbogen III 204, men den modsatte i biografien af Frans af Assisi, s. 74. – 10. Senere har J. J. i forordet til I det Høje (1908) skrevet: »Thi det er Franciskanismen, alene eller dog for den langt overvejende Del, der præger *den italienske Mystik*, ligesom dens dybe Strømme dukker op baade Nord for Alperne i den tyske Dominikanermystik og hinsides Middelhavet hos de spanske Karmelitermystikere og hos Inigo af Loyola« (V 79). – 11. Nat.tid. 3. marts 1912.

II: 12. Emil Frederiksen, Johannes Jørgensen-Manuskripter (1947), s. 12. – 13. Det . . . var bestemt den niende time på denne dag. – 14. Klædt i den levende flammes farve. – 15. Blodrød farve. – 16. Min sjæls strålende frue. – 17. Taarnet

87; Pilgrimsbogen, 3. udg., s. 7. – 18. I et brev fra aug. 1924 til Emil Frederiksen, delvis facsimileret Johannes Jørgensen-Manuskripter 23. – 19. Se rigtig på mig; jeg er, jeg er virkelig Beatrice. – 20. S. 364.

21. Berl. Aft. 21. sept. 1921, optrykt Breve fra Assisi (1924), s. 37 ff. – 22. Berl. Aft. 26. og 28. sept. 1921, optrykt Breve fra Assisi 33 ff. og 29 ff. – 23. Breve fra Assisi 36. – 24. Ib., s. 33. – 25. Ib., s. 32. – 26. Ib., s. 32. – 27. Festskrift til Valdemar Vedel 155. – 28. Berl. Aft. 28. juli 1933. – 29. Nat.tid. 30. juni 1912. – 30. Det i note 18 omtalte.

31. Alvernerbjærget 47, noterne i 1. udg. af Katerina-bogen, jfr. I det Høje V 54. – 32. Berl. Aft. 5. sept. 1942, optrykt i bogen Mit Bibliotek. – 33. Og derfor ville jeg, når jeg ser, hvordan menneskene på grund af en vis skæbnebestemthed søger ulykkerne med lys og lygte, og hvordan de våger, svæder, græder for at gøre dem evige og meget smertelige, strø min forstand bort af frygt for at en lignende fristelse skulle jage mig gennem hovedet. – 34. Og vildt sammensnøres mit hjerte ved at tænke på, hvordan alt i verden bliver forbi og næsten ikke efterlader noget spor. Nu er festdagen flygtet. – 35. Denne lyd minder mig om mine nætter, da jeg som dreng, i det mørke værelse, vågede i evig skræk. – 36. Så længe jeg ikke havde erindringer at knytte til et sted, til de værelser, hvor jeg boede, til vejene og husene, hvor jeg færdedes – hvilke erindringer ikke bestod i andet end at kunne sige: her var jeg for så og så lang tid siden, her for så mange måneder siden, jeg gjorde, så, hørte det og det – som for resten ikke har haft nogen betydning; men erindringen, det at kunne erindre det, gjorde det vigtigt og sødt for mig. – 37. Linie 5: »Se, det er Sommer – Juli!« har digteren gentaget i »Gule Blade« (Af det Dybe 1909), linie 1: »Højsommer er det, Juli«. – 38. Sullas by. – 39. Murene af den brudte etruskiske sten. – 40. Ved den skønne Tempeldør 62.

41. Der er i dag noget nyt i solen. – 42. Jfr. en artikel i Nat.tid. 18. maj 1914, hvor J. J. fortæller, at han har hørt »Unge, som afgjort kalder sig Atheister, med den dybeste Begejstring og den inderligste Sympathi læse »Fioretti« højt.« Selvom det ikke siges rent ud, er det klart, at det er den tidligere omtalte sienesiske kreds, her sigtes til. – 43. Åh! jeg ønsker ikke et gods i Caffagiolo som Donato. – 44. I afhandlingen Pavedømmet og Kulturen, Tilskueren 1903, s. 702 ff.; Ved den skønne Tempeldør 21. – 45. Jeg har ikke en sikkerheds sten, hvor jeg kan anbringe mit hoved; jeg har ikke et stykke verden, som jeg kan omgive med en mur og sige: det er mit! – 46. Og alle disse piger, nu måske mødre, og jeg genkender dem ikke, som jeg var en smule forelsket i. – 47. Min melankoli tog til, når det blev aften. – 48. Nu bliver det aften, og tingene i værelset bliver dolke, der borer sig ned i min sjæl. – 49. »Du Kære, jeg skal aldrig mer dig elske« (J. J.'s egen oversættelse, III 109).

Med romertal + arabertal henvises til Udvalgte Værker 1915. Henvisningerne til Den hellige Frans af Assisi og Den hellige Katerina af Siena gælder henholdsvis 5. udg., 1956, og 2. udg., 1927.